

МАРИЈА Љ. ПОПОВИЋ *
Криминалистичко-полицијска академија
Београд

УДК 351.78:342.7
Монографска студија
Примљен: 23.12.2013
Одобен: 17.01.2014

ДОПРИНОС КРИТИЧКЕ ШКОЛЕ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈИ ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ**

Сажетак: Савремене студије безбедности након хладног рата прошириле су поље свог интересовања и на безбедности људи. Концепт људске безбедности један је од најнепрецизнијих концепата безбедности. Теоријска непрецизност овог концепта произилази из тешкоћа у одређивања његовог аналитичког оквира, али и из неприхватљиве неусклађености аналитичког оквира са нормативним оквиром концепта. Из тог разлога, концепт људске безбедности представља данас велики истраживачки изазов за теорију студија безбедности. Овај рад представља израз идеје да се укаже на допринос који је критичка школа студија безбедности дала проширењу истраживачког поља студија безбедности уводећи појединца као релевантни ниво анализе, а тиме и отворила пут појави и обликовању људске безбедности као теоријског концепта који служи решавању практичних проблема.

Кључне речи: критичка школа, људска безбедност, концептуализација, аналитичка и нормативна употребљивост

---

* marija.popovic@kpa.edu.rs

** Овај рад је резултат реализовања научноистраживачког пројекта под називом *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција*. Пројекат финансира Министарство просвете и науке Републике Србије (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду (2011-2014). Руководилац пројекта је проф. др Саша Мијалковић

Увод

Концепт људске безбедности представља једну од најхуманијих замисли светске политике. Скициран је 1994. године под окриљем Уједињених нација као резултат практичне потребе да се политике међународне заједнице и појединачних држава почну бавити човеком и његовим вредностима. С обзиром на његову окренутост решавању широког спектра практичних проблема са којима се људи сусрећу, код великог броја теоретичара безбедности постоји скепса у погледу научних домета овако широког и „безобалног“ концепта, као и могућности његовог доприноса студијама безбедности. Представници критичке школе, чије је учење најближе идејама које су у основи концепта људске безбедности, често се „ограђују“ од њега, највише због аналитичке неупотребљивости која је последица непрецизне одређености онога што се подразумева под људском безбедношћу, тј. онога што би требало да буде предмет анализе.

Истраживачко питање које се поставља у овом раду односи се на допринос критичке школе студија безбедности концептуализацији људске безбедности и тиме њеном научном позиционирању унутар студија безбедности. Циљ рада је да покаже да је критичка школа студија безбедности, упркос многобројним, бар привидним разилажењима са идејама концепта људске безбедности, дала својим основним поставкама „ветар у леђа“ овом концепту чијој аналитичкој прецизности треба посветити пажњу у будућим истраживањима. У раду ће бити указано и на раскорак између људске безбедности као практичне политике, и људске безбедности као теоретског приступа, у чијој је основи дебата између ширег напрाम ужег схватања људске безбедности, тј. аналитичке и нормативне употребљивости концепта.

Иако Едвард Њуман истиче Шиеново (Sheehan) мишљење да приступи људској безбедности генерално неће подржати аргумент да је безбедност социјално конструисан концепт, и да безбедност само има специфично значење унутар неког социјалног контекста (Newman, 2010: 89), ипак, структура објашњења у раду свакако ће бити у основи идеациона, социјално конструктивистичка. Наиме, безбедност није датост, и концепт људске безбедности је последица конструкције вредности и претњи тим вредностима, насупрот реалистичким уверењима о објективно датим претњама држави које су последица структуре међународног система. Најзначајнију подршку конструкцији тих вредности и претњи дала је критичка школа стављањем човека у сферу интересовања политика и теорије студија безбедности, а о којој ће касније бити речи.

Концепт људске безбедности – раскорак теорије и праксе

Људска безбедност јавља се првобитно као практичан концепт окренут идентификовању и решавању проблема са којима је човек, као најнижа јединица анализе безбедности, изложен. У литератури је, стога, направљена јасна подела између научног третмана људске безбедности (аналитичка употребљивост концепта) и њеног третмана као практичне политике (нормативна употребљивост). У том смислу, значајна је подела коју између ових приступа људској безбедности прави Мери Калдор (ет ал.) разликујући два различита аспекта доктрине људске безбедности: *lexis* – оно што је о њој речено и написано; и *praxis* – оно што она значи у смислу свакодневне практичне активности (Kaldor, Martin, Selchow, 2007: 273).

Роланд Парис сматра да људска безбедност не нуди нарочито користан аналитички оквир за теоретичаре и креаторе политике, али наглашава да концепт може да се користи као заједничка ознака за ширу категорију истраживања унутар студија безбедности која се примарно бави невојним претњама сигурности друштва, група и појединаца.¹

Фен Ослер Хампсон разликује 3 приступа људској безбедности: приступ заснован на људским правима (основна политичка и грађанска права), приступ заснован на „сигурности људи“ (лична права укључујући опстанак - основа за хуманитарне интервенције) и приступ заснован на одрживом људском развоју (економска, социјална права, права на здраву животну средину) (Hampson, 2003: 29).

Из овога се може извести закључак да се међу теоретичарима људска безбедност одређује у ширем и у ужем смислу. Велики број теоретичара који покушава да утврди научни допринос концепта људске безбедности студијама безбедности присталица је ужег схватања безбедности, јер има неопходну аналитичку прецизност. Овакав приступ имају Мекфарлен (MacFarlane), Кит Краус (Keith Krause), Пол Патерсби (Paul Battersby), Џосеф Сајракуза (Joseph M. Siracusa). По њима, без аналитичке прецизности, концепт људске безбедности постаје научно невалидан, јер онда када се не зна шта све може постати предмет концепта људске безбедности, и питање научног доприноса је дискутабилно. Шире схватање такође има своје присталице, као што су Лојд Ексворти (Lloyd Axworthy), Рамеш Такур (Ramesh Thakur), Фен Ослер Хемпсон (Fen Osler Hampson), Каролин Томас (Caroline Thomas). Нор-

¹ Видети: Парис, Роланд: „Human Security“, in: Hughes, W. Christopher; Meng, Lai Yew (ed.) (2011): *Security Studies - a reader*, Routledge, London and New York, pp. 74.

мативна употребљивост концепта која подржава праксу људске безбедности оправдава његово ширење на све оне сфере које су од значаја за практично побољшање живота човека као индивидуе и дела неког колектива. Аналитичка употребљивост се код многобројних теоретичара људске безбедности постиже сужавањем приступа људске безбедности на заштиту људи од последица оружаних сукоба, чиме се доводи до нормативног осиромашења концепта, што га чини практично некорисним.

Из свега претходног наслућује се сукоб који постоји унутар концепта људске безбедности и који намеће јасно питање – како превазићи неусаглашеност теорије и праксе људске безбедности како би се задовољило једно од основних захтева науке, а то је да нађе решења за практичне проблеме који су предмет њеног изучавања? И међу домаћим ауторима који се баве концептом људске безбедности заузет је став да је „прави тест вредности сваког концепта могућност његове практичне примене” (Липовац, Глушац, 2011: 71).

Одговор на ово питање може се наћи позивањем на ставове и идеје критичке школе студија безбедности. Роберт Кокс упознао је студенте међународних односа са идејама италијанског политиколога Антонија Грамшија (Antonio Gramsci), од којих је најпознатија она о разликовању „критичких“ теорија и „теорија које решавају проблеме“.² Људска безбедност, као нови, прагматичнији приступ у студијама безбедности, окренута је решавању проблема, али, ни критички приступ, иако чисто теоријски, не мора нужно да искључује усмереност ка решавању проблема. Напротив, циљ сваког критичког приступа требао би да буде нуђење алтернативног решења на постојеће проблеме, јер између осталог, свако научно и теоријско достигнуће мора имати своју практичну примену и решавати одређени друштвени проблем. Зато и Кокс и Бут истичу да се критичка теорија бави решавањем проблема, али то не значи да тиме губи из вида историјске процесе који су их произвели, или да је то онемогућава да предлаже алтернативе које су „изводљива трансформација постојећег света“ (Pinar, 2008: 92). Дакле, критиковање и решавање проблема не мора бити нулта сума.

Рита Флојд још истиче да, за разлику од аналитичара секуритизације, аналитичар (велшке) критичке школе није ограничен на безбедносну анализу већ може да уђе у безбедносну једначину са намером да упозна секуритизујуће актере са њиховом „лажном свешћу“ у процесу

---

² Видети: Ејдус, Филип (2012): *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Службени гласник и Београдски центар за безбедносну политику, Београд, стр. 95.

секуритизовања одређеног објекта (Floyd, 2007: 43). Аналитичар критичке школе може и треба да допринесе прецизирању аналитичког оквира концепта људске безбедности уважавајући његов нормативни оквир и избегавајући уско традиционалистичко постављање концепта које уважава само импликације оружаног сукоба на људску безбедност.

Иако релевантан за све нације, концепт људске безбедности и претњи људским вредностима је контекстно специфичан.³ Ова специфичност мора бити уважена узевши у обзир социјалне, економске, политичке и друге различитости подручја у коме се разматра проблем људске безбедности. Позиција овог рада је да концепт људске безбедности треба да тежи ширем аналитичком и нормативном оквиру, који ће тек у неком специфичном контексту (контексту региона или државе) добити своју потпуну (локалну или регионалну) форму, јер је аналитичку прецизност концепта људске безбедности на глобалном нивоу, с обзиром на хетерогеност претњи са којима су људи у одређеним деловима света суочени, готово немогуће постићи. Јап Де Вилд (Jaap de Wilde) је један од теоретичара који предлаже примену логике теорије регионалног безбедносног комплекса и на друге актере, не само на државе, да објасни како се људски колективи односе једни према другима и према природном окружењу у смислу заједничких претњи и слабости (De Wilde, 2008: 229).

Критичка школа и концепт људске безбедности

Критичка школа студија безбедности представља антифундационалистички, алтернативни теоријски приступ који се, поред проширивања истраживачког поља студија безбедности, залаже и за његово продубљивање. Овај аналитички потез омогућује укључивања других референтних објеката, међу којима је и појединац, чиме се даје почетни корак теоријском, али и практичном заснивању концепта људске безбедности.

У епистемолошком смислу, критичка школа укључује улогу идеја, норми и вредности у стварању објекта заштите, као и историјског контекста у коме се процес одиграва. То подразумева померање од објективистичког и рационалистичког приступа неореализма и неолиберализма ка интерпретативним начинима анализе (Krause, Williams, 1997: 49).

³ Видети: Tadjbakhsh, Shahrbanou; Chenoy, Anuradha (2007): *Human Security: Concepts and implications*, Routledge, London and New York, pp. 237.

Критичка школа студија безбедности своје основе има у критичкој теорији друштва, чије су основне карактеристике брига о сопственој условљености социјалном и сазнајном праксом, уверење о смисаоности људских напора усмерених на ослобађање од вишка принуде, идеја о самоконституцији људског рода помоћу ума и сл.⁴ Управо ове идеје наслућују се и у концепту људске безбедности.

Критичка школа у студијама безбедности има специфичну позицију по питању третмана државе у савременом концепту безбедности, нарочито када се говори о људској безбедности. Пренаглашен став критичара о „држави која више није део решења, већ део проблема“ није чврст и искључив као што се представља. Newman говори о томе да је став неких теоретичара људске безбедности да држава, уколико је исправно конституисана, може да ради у интересу људи заправо супротстављен неким критичким приступима који су у основи сумљичави у погледу улоге државе као заштитника безбедности људи (Newman, 2010: 87). Ипак, ни представници критичке школе нису експлицитно на становишту да је држава део проблема, напротив. Кен Бут јасно истиче само то да државе не треба да буду референтни објекти, наводећи да су државе средство, а не циљ, не оспоравајући им значај који имају у светској политици (Booth, 2011: 39-40).

Дакле, из радова еминентних теоретичара критичке школе студија безбедности пре би се могло закључити да критикују концепцију у којој је држава примарни референтни објекат заштите. Уз то, критикују и државу која добије форму државе националне безбедности и зарад безбедности поретка и граница угрожава безбедност људи институцијама организованог насиља.⁵ Овим ставовима се представници критичке мисли само приближавају позицији људске безбедности, чији представници такође претпостављају државу која неће постављати традиционалне државне вредности испред вредности њених грађана. Овим се показује да је још једна од линија „разилажења“ критичке теорије и људске безбедности прилично замагљена.

Без обзира на извесну дистанцу критичке школе студија безбедности од концепта људске безбедности, нарочито шире схваћеног, и критички концепт еманципације представља значајну одредницу концепта људске безбедности. Управо то широко одређење концепта људске безбедности потврђује утицај концепта еманципације, јер обухвата заштиту

---

⁴ Више о критичкој школи друштва видети у: Павићевић, Ђорђе (2011): Критичка школа друштва Франкфуртске школе, *Годишњак Факултета политичких наука*, бр. 5, Факултет политичких наука, Београд, стр. 49-66.

⁵ Видети: Krause Keith, Williams C. Michael, *op. cit.*, p. 44-45.

и од директног и од структуралног насиља, што му даје еманципаторску снагу. Оно што чини шири концепт људске безбедности еманципаторским је екстензивна употреба језика „оснаживања“ и „ослобађања од ускраћености“ који се бави структуралним ограничењима (Johan, Henning, 2009: 22).

Еманципација, тј. одсуство претњи, тесно је повезана са политизацијом безбедности, која представља још један значајан допринос критичке школе људској безбедности. Наиме, како одсуство претњи у већини случајева представља резултат успешног обављања функције безбедности којом се постиже стање одсуства претњи, а не апсолутног одсуства било каквих претњи, еманципација се мора повезати са употребом неких утврђених правила политике.

Политизација у контексту људске безбедности указује да је њено место у домену редовне политике и утврђених правила. Наиме, она се односи на промишљање безбедности да би се открио политички карактер дефинисања безбедности и сачињавања безбедносних агенди, и отворио простор за укључивање других проблема идентификованих од стране мноштва актера, и да се изместе из средишта интересовања етатистички проблеми тако што ће се нагласак ставити на људску небезбедност (Pinar, 2008: 99). Критичари још сматрају и да није довољно анализирати само како се безбедност конструише и деконструише, већ је потребно отворити дискусију о томе ко је, од којих претњи и на који начин безбедносно угрожен (Ejdus, 2012: 97). Секуритизација људске безбедности сматра се последицом неуспеха мобилизације редовних политичких механизма, и треба са њом бити јако обазрив. Наиме, секуритизација води легитимацији ванредних мера да би се са њеним проблемима изашло на крај, остављајући могућности за злоупотребе концепта, попут употребе војних и других дехуманизујућих средстава за решавање хуманитарних проблема.

Закључак

Допринос критичке школе концептуализацији људске безбедности очигледно је врло значајан. Огледа се, пре свега, у изазивању до тада неприкосновене традиционалистичке концепције по којој не само заштитник, већ и референтни објекат може бити само држава. Сем увођења појединаца као референтних објеката, критичка школа дала је један конструктивистички поглед на свет који је за концептуализацију људске безбедности изузетно битан. Он показује да су претње по природи

друштвено конструисане, и да нису датост одређена неком непроменљивом структуром, па се стога на њих може утицати. Ово оставља простор за мењање безбедносне стварности и кретање од онога како јесте, ка ономе како би требало да буде. Критичари су, најзад, концептом еманципације људску безбедност ставили пред огроман задатак, а то је тежња ка ослобађању човека од претњи којима се угрожавају његове вредности.

Један од највећих изазова за концепт људске безбедности, на који с правом указује критичка теорија, је његова аналитичка непрецизност, којој свакако морају бити посвећена будућа истраживања у овој области. Потенцијално решење проблема аналитичке (не)прецизности концепта људске безбедности, које је од горућег значаја за његову егзистенцију унутар студија безбедности, лежи у томе да се теоријски концепт постави широко тако да задовољи критеријуме еманципаторског концепта. Тиме би се спречиле злоупотребе политичке природе до којих би процес секуритизације потенцијално могао довести кроз легитимизацију ванредних мера, али је битно да се та ширина ограничи на оне безбедносне претње човековим вредностима које су на датом подручју конструисане као егзистенцијално значајне. Дакле, нужан предуслов креирања политике људске безбедности је уважавање специфичности одређене државе или одређеног региона, чиме ће се дати и оквир теоријској поставци концепта људске безбедности која је без практичне употребљивости бесмислена и научно бескорисна.

Литература:

1. Booth Ken: „Security and Emancipation“, in: Hughes, W. Christopher; Meng, Lai Yew (ed.) (2011): *Security Studies - a reader*, Routledge, London and New York, pp. 36-43.
2. De Wilde, Jaap, „Speaking or Doing Human Security?“, in: Den Boer, Monica; De Wilde, Jaap (eds.) (2008): *The Viability of Human Security*, Amsterdam University Press, Amsterdam.
3. Ejodus, Filip (2012): *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*, Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd.
4. Floyd, Rita (2007): Human Security and the Copenhagen School's Securitization Approach: Conceptualizing Human Security as a Securitizing Move, *Human Security Journal*, Volume 5, pp. 38-49.
5. Hampson, Fen Osler: „Вишезначност појма људске безбедности“, u: Dulić, Dragana (2003): *Људска безбедност*, Факултет цивилне одбране Универзитета у Београду, Београд, стр. 9-33.

6. Johan, Alberth, Henning, Carlsson (2009): *Critical Security Studies, Human Security and Peace*, IEI, Linköping University, Linköping.
7. Kaldor, Mary; Martin, Mary; Selchow, Sabine (2007): Human security: a new strategic narrative for Europe, *International Affairs*, Volume 83, Issue 2, pp. 273–288.
8. Krause, Keith; Williams, C. Michael: „From Strategy to Security: Foundations of Critical Security Studies“ in: Krause Keith, Williams C. Michael (eds.) (1997): *Critical Security Studies – Concepts and Cases*, UCL Press, London, pp. 33-59.
9. Lipovac, Milan; Glušac Luka (2011): Perspektive koncepta ljudske bezbednosti, *Kultura polisa*, god. VIII , br.16, str. 57-76.
10. Newman, Edward (2010): Critical human security studies, *Review of International Studies* vol. 36, pp. 77–94.
11. Paris, Roland: „Human Security“, in: Hughes, W. Christopher; Meng, Lai Yew (ed.) (2011): *Security Studies - a reader*, Routledge, London and New York, pp. 71-79.
12. Pavićević, Đorđe (2011): Kritička škola društva Frankfurtske škole, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, br. 5, Fakultet političkih nauka, Beograd, str. 49-66.
13. Pinar, Bilgin, „Critical Theory“, in: Williams, D. Paul (ed.) (2008): *Security Studies: An Introduction*, Routledge, New York and Wolverhampton, pp. 89-102.
14. Tadjbakhsh, Shahrbanou; Chenoy, Anuradha (2007): *Human Security: Concepts and implications*, Routledge, London and New York.

THE CRITICAL THEORY'S CONTRIBUTION TO CONCEPTUALIZATION OF HUMAN SECURITY

Summary: Contemporary Security Studies expanded their research field to human security after the Cold War. The concept of human security is one of the most imprecise concepts of security, often criticized for its bottomless. Theoretical imprecision of this concept stems from the difficulties in determining its analytical framework, but also from the unacceptable lack of of harmony when it's about analytical and normative framework of the concept. For that reason, the concept of human security is still a major scientific research challenge for the theory of security studies. This paper's aim is to highlight the contribution that critical school of security studies made to expansion of research field of security studies, introducing the individual as the relevant level of analysis, and thus paving the path for the emergence and shaping of human security as a theoretical concept that is used for solving practical problems. The contribution of critical school to conceptualization of human security is of a high importance. It is primarily reflected in challenging till than undisputable and sacrosanct traditionalist conception according to which not only the protector, but also a reference object can only be nation state. Besides, the critical school shows through its anti-foundationalist ontological approach that threats are socially constructed by nature and that they are not objectively given and determined by a fixed structure, and therefore they can be influenced. Creating the concept of emancipation, represen-

tatives of critical school put the concept of human security in front of another huge task, and it is striving to create the conditions for the liberation of humans from threats that are endangering their vital values. Emancipation, ie lack of threat, is closely related to the politicization of the security, which is another important contribution of the critical school to human security concept. The politicization in the context of human security indicates that its place is in the domain of ordinary politics and established rules. It is therefore opposed to the securitization, because securitization is considered to be the consequence of failure to mobilize ordinary political mechanisms to solve human security problems, and it should be very restrictively used because it gives legitimacy to the use of extraordinary measures, often highly contentious. This paper concludes with the position that the concept of human security should seek broader analytical and normative framework, which will only in a specific context (the context of the region or state) to get its full (local or regional) form. Potential solution to the problem of analytical vagueness of the concept of human security (which is of a great significance for its existence within security studies) lies in defining human security in a broader manner in order to meet the criteria of emancipatory concept, but it is important that the width is limited to those security threats to human's values that are in a given area designed as existentially significant. Thus, a necessary prerequisite of human security as a theory concept is its ability to meet the requirements of practice to solve specific problems identified as human security problems in a specific social context.

Key words: critical schools, human security, conceptualization, analytical and normative usability